

Συζήτηση για 3 επιχειρήματα υπέρ της επαναφοράς

Του ΔΗΜ. ΤΟΜΠΑΪΔΗ
Φιλολόγου-Συμβούλου
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΣΤΗ συζήτηση για την επαναφορά της διδασκαλίας της αρχαίας γλώσσας στο Γυμνάσιο, που —με αφορμή τη γνωστή υπουργική πρωτοβουλία— άναψε και κρατεί τους τελευταίους μήνες, χρησιμοποιήθηκαν ελάχιστα, αν δεν απουσίασαν ολότελα, τα επιχειρήματα για τις διάφορες θέσεις. Όλοι, ειδικοί και μη, περιορίζονται να εκθέτουν την άποψή τους, το πολύ να «καταθέτουν τη μαρτυρία τους» ή να παρουσιάζουν τα προσωπικά τους βιώματα, και να «αφορίζουν», να αποφαίνονται ατεκμηρίωτα. Τόσο που έρχεται κανείς να σκεφτεί μήπως αυτός ο τρόπος «συζήτησης» (ατεκμηρίωτη διατύπωση απόψεων) είναι ο ενδεδειγμένος για το θέμα αυτό, μήπως δηλαδή είναι αρκετή μια επίδειξη και απόδειξη της ιδεολογικής ταυτότητας, της κοινωνικής τοποθέτησης και της πολιτικής ένταξης του καθενός, και τίποτε πέρα απ' αυτό.

Ωστόσο, έκαναν την εμφάνισή τους (δειλά, αποσπασματικά, μεμονωμένα) και κάποια επιχειρήματα. Μερικοί δηλαδή μας είπαν και γιατί (με βάση ποια ειδική αιτιολογία) πρέπει τα αρχαία, σαν γλώσσα, να ξανάρθουν στο Γυμνάσιο ή γιατί (με βάση ποια ειδική αιτιολογία) τα αρχαία, σαν γλώσσα, δεν πρέπει να ξανάρθουν στο Γυμνάσιο. Από τα επιχειρήματα αυτά ξεχωρίζω, και συζητώ εδώ σήμερα, τα ακόλουθα τρία: (α) το επιχείρημα της ενότητας της ελληνικής γλώσσας, (β) το επιχείρημα της ετυμολογίας και (γ) το επιχείρημα της δομικής συνοχής.

(Α) Το επιχείρημα της ενότητας της ελληνικής

ΤΟ επιχείρημα αυτό —που υποστηρίχτηκε κατά καιρούς και στο παρελθόν και δεν είναι της τελευταίας εσοδείας— είναι το ακόλουθο: Η ελληνική γλώσσα είναι μία και ενιαία από την αρχαιότητα ως σήμερα και γι' αυτό δεν πρέπει παραμελώντας την αρχαία να διδάσκουμε μόνο τη νέα, γιατί αυτό θα αποτελούσε αυθαίρετη αποκοπή. Η μία και αδιαίρετη ελληνική γλώσσα αδιαίρετα πρέπει και να διδάσκεται. Το επιχείρημα είναι σωστό στη βάση του, εν μέρει τουλάχιστον, αλλά δεν οδηγεί στον επιθυμητό για τους υποστηρικτές του σκοπό.

Έχω ξαναγράψει ότι μπορούμε να δούμε το θέμα της ενότητας της ελληνικής από δύο απόψεις, τη θεωρητική και την πρακτική. Η θεωρητική είναι γενικά σωστή. «Εξεστίζοντας γενικά την εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας από την αρχαιότητα ως τις ημέρες μας διαπιστώνουμε πως στάθηκε συντηρητική στις αλλαγές της (αντίθετα από τις ρομανικές και τευτονικές γλώσσες όπου οι αλλαγές υπήρξαν βαθιές). Διατηρεί στη σημερινή της μορφή πάρα πολλά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής, ακόμα και της πανάρχαιης ινδοευρωπαϊκής, απaráλλαχτα ή όμοια με τα αρχαία, και στη φωνητική μορφή (λιγότερα) και στην κλίση και στο λεξιλόγιο. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι η νέα ελληνική δεν διαφέρει από την αρχαία στη δημιουργία νέου τυπι-

κού, όσο στην απλοποίηση του τυπικού της αρχαίας». Όλα αυτά, τεκμηριωμένα με παραδείγματα, τα διδάσκουμε στους μαθητές του σημερινού Γυμνασίου. Το παραπάνω απόσπασμα είναι από το διδακτικό βιβλίο «Επιτομή της ιστορίας της ελληνικής γλώσσας» της Γ' Γυμνασίου (σελ.63—64). Λέμε λοιπόν στα παιδιά του σημερινού Γυμνασίου ποια είναι τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στα αρχαία και τα νέα ελληνικά. Αλλά το σχολικό βιβλίο μιλάει και για τις βασικές διαφορές της νέας από την αρχαία ελληνική. «Όμως η νεοελληνική γλώσσα, φυσική και αναγκαία εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής, μιλημένη αδιάκοπα για χιλιάδες χρόνια, παρουσιάζει και ποικίλες αλλαγές από την αρχαία γλώσσα. Μερικές απ' αυτές είναι οι ακόλουθες /.../» (στο ίδιο βιβλίο σελ. 64—65).

ΤΟ επιχείρημα λοιπόν αυτό μας λέει ότι η νέα ελληνική γλώσσα, θεωρημένη διαχρονικά, έχει σε σχέση με την αρχαία ελληνική ομοιότητες και διαφορές. Ωραία όλα αυτά για τον ιστορικό της γλώσσας. Γιατί —για να δούμε και την πρακτική άποψη του επιχειρήματος— για το νεοέλληνα που δεν είναι ειδικός ιστορικός της γλώσσας, τα κοινά στοιχεία ανάμεσα στην αρχαία και τη νέα ελληνική έχουν σημασία, εφόσον έχουν επιβιώσει και λειτουργούν στη σημερινή γλώσσα. Τα υπόλοιπα είναι τύποι νεκροί. Ετσι για το σημερινό Έλληνα έχει σημασία το ότι ο αρχαίος Έλληνας έλεγε ο λόγος — του λόγου, όπως κι αυτός, αλλά δεν έχουν καμιά σημασία για οι τύποι **τοίς λογοις-τω λόγε-τοιν λόγοιν**, γιατί δεν έχουν επιβιώσει. Ακόμα κι αν μάθει τους τύπους αυτούς ο σημερινός Έλληνας, δεν μπορεί να τους χρησιμοποιήσει στο σημερινό του λόγο, αποτελούν απλώς μια ιστορική γνώση. Οι γλωσσολόγοι ξέρουν ότι αυτό συμβαίνει με όλες τις γλώσσες του κόσμου: η γνώση τους είναι συγχρονική. Ξέρω μια γλώσσα σήμερα, σημαίνει ξέρω πως **μιλιέται σήμερα** η γλώσσα αυτή, όχι πώς τη μιλούσαν πριν από 500 ή 1000 ή 2000 χρόνια. Τα όσα έχουν ειπωθεί —με περισσήθη εθνική αυταρέσκεια— για την ιδιαιτερότητα της ελληνικής, που ξεχωρίζει από όλες τις γλώσσες του κόσμου, ή για την τελειότητά της, που δεν την έφτασε καμιά γλώσσα του κόσμου, δεν νομίζω πως πρέπει να μπουσ στη συζήτηση. Γιατί μας οδηγούν κατευθείαν σε εύκολες αντιεπιστημονικές κατευθύνσεις, όπου το λόγο έχουν οι ιδεολογικές ή κοινωνικοπολιτικές πεποιθήσεις του καθενός, αλλά όχι η επιστήμη.

(Β) Το επιχείρημα της ετυμολογίας

ΤΟ επιχείρημα της ετυμολογίας, είτε αναφέρεται είτε όχι, εξυπακούεται σε κάθε προπάθεια να δικαιολογηθεί η επαναφορά της διδασκαλίας της αρχαίας γλώσσας στο Γυμνάσιο. Γιατί είτε πούμε ότι διδάσκουμε την αρχαία ελληνική για να γνωρίσουμε τις ρίζες των νεοελληνικών λέξεων (π.χ. ότι η **μελαγχολία** είναι από το **μελαγχολος** κι αυτό από τα **μέλας** και **χολή**) είτε ότι το κάνουμε για να συνδεθούμε με την πηγή της γλώσσας μας, είναι το ίδιο πράγμα. Και στη δεύτερη περίπτωση η σύνδεση γίνεται διαμέσου της ετυμολογίας, η οποία μας παρέχει τη γνώση της προέλευσης των νεοελληνικών λέξεων. Όσοι υποστηρίζουν την άποψη αυτή δεν είμαι βέβαιος ότι κατανοούν πως με την υιοθέτηση της

αρχής της ετυμολογίας για τις νεοελληνικές λέξεις απαιτείται πια τυπικό γλωσσολογίας για να μπορεί κανείς να μιλάει νέα ελληνικά. Να ξέρει, δηλαδή, το έτυμο των λέξεων **λοίμωξη**, **μνησικακία**, **ναυμαχία**, **οικουρό**, **πήξη**, **ποιητής**, **προπόνηση** κτλ. και, αν δεν το ξέρει, δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιεί τις λέξεις αυτές. Είναι σαν να μας λένε ότι επειδή δεν ξέρουμε τη λατινική λέξη **miles**, - **itis** (στρατιώτης) κι ύστερα το επίθετο που παράγεται από τη λέξη αυτή **militaris** (στρατιωτικός) και κατόπιν τη γαλλική λέξη **militarisme** (στρατοκρατία) δεν μπορούμε σήμερα να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη **μιλιταρισμός**.

Όμως η ετυμολογία, όσο κι αν μας γοητεύει κάποτε ή όσο κι αν ικανοποιεί την ανθρωπίνη ή επιστημονική περιέργειά μας, δεν επηρεάζει τη χρήση της λέξης. Αυτό συμβαίνει γιατί η λέξη (το **γλωσσικό σημείο**) έχει εγκατασταθεί στο γλωσσικό σύστημα μιας κοινότητας ανθρώπων με μία ορισμένη μορφή και μία ορισμένη σημασία, παραπέμποντας ταυτόχρονα σε κάποιο αναφερόμενο, δηλαδή σ' ένα αντικείμενο που υπάρχει πραγματικά ή νοείται. Τα στοιχεία αυτά ορίζουν τη λέξη και όχι η ιστορία της, δηλαδή οι μορφές ή οι σημασίες που είχε η λέξη στη διαχρονική πορεία της. Αυτά τα πράγματα τα ξέρουν οι ασχολούμενοι θεωρητικά με τη γλώσσα, μερικοί μάλιστα τα δηλώνουν με σαφήνεια. «Όποιος, γράφει ο Α. Martinet, επιδιώκει σήμερα στη γλωσσολογία χωρίς προσχηματισμένες ιδέες, θα θεωρούσε φυσικό να αρχίζει με τη μελέτη της λειτουργίας ενός οργάνου, προτού αναζητήσει το πώς και γιατί αυτό το όργανο αλλάζει με το πέρασμα του χρόνου».

(Γ) Το επιχείρημα της δομικής συνοχής

ΗΡΑΧΑΙΑ φραστική δομή της γενικής απολύτου (**δρῦς πεσοῦσης πας ανήρ ξυλεύεται**) δεν σώθηκε στα νέα ελληνικά κι επομένως, αν κάποιος αρχαιομάθης τη χρησιμοποιήσει, θα αποτελέσει στοιχείο ξένο στο σημερινό λόγο. Ίσως εδώ να αντιτείνει κανείς ότι μπορεί και ο νεοέλληνας να πει: Αυτό **τηρουμένων των αναλογιών** μοιάζει μ' εκείνο. Όμως η φραστική δομή, **τηρουμένων των αναλογιών**, τη δανείζεται ο νεοέλληνας αυτοδύναμη από τα αρχαία ελληνικά (μέσω της καθαρρεύουσας) και τη χρησιμοποιεί με τη στερεότυπη μορφή της στο σημερινό λόγο του. Δεν είναι δηλαδή μια δομή που έχει επιβιώσει. Είναι - για να το πούμε κι αλλιώς - σαν να χρησιμοποιεί κανείς μια αρχαία ρήση (παν μέτρον ἄριστον, οὐκ ἐν τῷ πολλῷ το εὐ κ.τ.λ.), για υφολογική ποικιλία του λόγου του. Γίνεται, ελπίζω, φανερό ότι δεν μπορώ να μιλάω για «δομική συνοχή» της αρχαίας και της νέας ελληνικής στις περιπτώσεις που χρησιμοποιώ στερεότυπες αρχαίες φράσεις. Θα μιλήσω για δομική σχέση των δύο γλωσσών, αρχαίας και νέας, μόνο στις περιπτώσεις που η νέα ελληνική διέσσωσε φραστικές δομές ίδιες με της αρχαίας ελληνικής, όπως π.χ. ο **πατέρας έγραψε επιστολή**.

Ετσι, σύμφωνα με τα παραπάνω, το επιχείρημα αυτό δεν μπορεί να αφορά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής που έχουν χαθεί, που δεν έχουν επιβιώσει με κάποια μορφή στη σημερινή γλώσσα. Τέτοια στοιχεία είναι (αναφέρονται ενδεικτικά): η αρχαία προσωπία με τα επακόλουθά της (μακρά και βραχέα φωνήεντα, ποικιλία τόνων, το-